

Landskap: *Thüne* Upptecknare: *Nils Månsson, Tösdala*
 Härad: *V. Göttinge* Berättare: " " "
 Socken: *N. Mellby* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare*
 Uppteckningsår: *1964* Född år *1888* i *N. Mellby*

Från och med som dragare, sk och sktillverkning. LMF 125
s. 1-34.

*(teckn. sid. 31-32;
 fotom sid. 33-34.)
 orig. nr. VII: 9:12
 " " VI: 17:162*

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE, ÖK OCH OKTILLVERKNING

Denna frågelista är utarbetad av Institut für deutsche Volkskunde i Berlin, som anhållit att få den utsänd i olika länder, bl a i Sverige. Vi vore tacksamma om Ni i görligaste mån ville besvara den och på så sätt understödja det för folklivsforskningen så viktiga internationella samarbetet. Frågelistan är av oss endast översatt till svenska, ej omarbetad med hänsyn till svenska förhållanden. Kan Ni ej besvara den så redogör för orsaken härtill.

1. Vilka dragdjur användes allmännast i Er trakt a) före 1900 b) c:a 1900, c) c:a 1950 d) 1962?
2. Vilka koraser användes som dragdjur? a) Av vilka orsaker? b) Var de speciella mjölkarna av samma ras?
3. För vilka arbeten (allt efter årstider) användes än i dag nötkreatur (kor eller oxar?) som dragare?
4. Om kor eller oxar numera ej användes som dragdjur för vilka arbeten användes de a) före 1900 b) omkring 1900 c) omkring 1950?
5. Om kor eller oxar inte längre användes som dragdjur vilka var då orsakerna till att man upphörde härmed (t ex djurskyddsbestämmelser, anskaffning av traktorer, förändringar inom boskapsskötseln eller jordbruket)? Sedan när användes ej längre hornboskap som dragdjur? Var det korna eller oxarna man först slutade att använda som dragare? Orsakerna till ordningsföljden?
6. Hur mycket jord (angives i hektar) ägde de som använde dragkor? Var de uteslutande jordbrukare?
7. Besvara föregående fråga även vad beträffar dragoxarna.
8. Hur stora var de jordbruk där man blott använde hästar som dragare?

9. Vad kallades de bönder som till dragare endast använde a) kor b) oxar c) hästar?
10. Förekom stridigheter eller gnabb mellan "hästbönder" och "kobönder" i Er trakt? Såg hästbönderna ner på kobönderna? Beskriv noga hur motsättningen yttrade sig. Känner Ni till gamla berättelser, sägner eller skämt om kobönder? Känner Ni till sådana om motsättningar mellan hästbönder och kobönder? Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till förhållandet mellan "oxbönder" och "hästbönder".
11. Leddes dragoxarna eller dragkorna under arbetet? a) Av vem? b) Vid vilket arbete? c) Varför? Styrdes de med tömmar eller rep? Var fästes dessa (t ex vid betslet eller hornspetsen)? Drev man på djuren med piska eller med en spetsig käpp?
12. Hur många timmar arbetade dragkorna vid a) plöjning b) harvning c) dragning av radsånings- eller skördemaskin d) dragning av höst- eller annan arbetsvagn? e) När och hur ofta fick de vila? f) Lät man djuren avlösa varandra? g) Till vilken ålder var dragkorna i allmänhet arbetsdugliga? h) Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till dragoxarna.
13. Känner Ni till ordspråk, talesätt eller skämthistorier som på ett eller annat sätt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer?
14. Användes oxar resp. kor för uteslutande tungt eller lätt dragarbete? Spände man dem också för a) brudvagnen b) likvagnen c) reste man till marknader efter dem? Spelade de någon roll vid a) årsfesterna b) vid livets högtider c) vid helgondagar d) vid kyrkliga fester? Förekom i Er trakt omridning med hästar? Vid vilka tillfällen? Besvara dessa frågor även med avseende på nutida förhållanden.
15. Känner Ni till fall då nötkreatur spänts samman med hästar? Vad för slags arbete gällde det då? Vid vilken sida (från anspännarens håll sett) ställdes hästen? Var det alltid samma sida?
16. Vem skötte dragoxarna och dragkorna? a) Var det någon bland tjänstefolket som var speciellt ansvarig för dessa? b) Hade han någon särskild benämning? c) Vari bestod hans arbete? d) Intog han någon särställning bland tjänarna? e) Erhöll dragoxarna eller dragkorna speciell omvårdnad? f) Vari bestod denna? g) Vem skötte mjölkorna? h) Var utfordringen olika för dragkor och mjölkkor? Vari bestod i så fall skillnaden?

17. Var vistades dragkorna och dragoxarna då de ej var i arbete?
18. Skildra utförligt hur det gick till att vänja kor resp. oxar vid dragarbete. Hur gamla skulle de vara? Använde man de vanliga arbetsoken vid tämjningen? Hur lång tid tog tämjningen? Har läsningar eller besvärjelse förekommit då djuret varit alltför motsträvt? Vilka? Finns det ordspråk eller skämthistorier som hänför sig till tämjningen? Hur avgjordes om ett djur var lämpat för dragarbete eller ej? Vem avgjorde detta? Skulle tämjningen påbörjas någon särskild kalenderdag?
19. Kastrerades tjurkalven som bestämts till dragare av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Vilka redskap använde den läkekunnige? Använde han läsningar och besvärjelser? Skriv i så fall ned ordalydelsen. Nämn om möjligt den dialektala benämningen på de olika arbetsmomenten och på redskapen. Hur gammalt skulle djuret vara då det kastrerades? När på året utfördes kastreringen?
20. Vem brukade skära och beslå klövarna? Skildra utförligt hur detta gick till. Nämn också vilka klövsjukdomar som förekom och hur de behandlades, (se frågorna under punkt 29-30). Vilken tid på året brukade skärning och skoning äga rum?
21. Vem rättade hornen när de satt för tätt eller för glest? Vilka redskap användes och hur tillgick rättningen? Hur lång tid tog det innan felet var avhjälpt? Hur gammalt skulle djuret vara? Förekom läsningar eller besvärjelser medan justeringen pågick? Vid vilken tid på året brukade rättningen ske? Varför ansåg bönderna att det var nödvändigt att rätta hornen?
22. Vilka typer av dragok (se bifogade teckningar) användes i Er trakt? Vilka var avsedda a) speciellt för kor b) speciellt för oxar? Vad kallades oket och dess olika delar på traktens dialekt (använd siffrorna och bokstavsbe-teckningen på teckningarna)? Vilket material (t. ex. träslag) användes till oket och dess olika delar? Skiljer sig de ok som användes i Er trakt från de här avbildade? Vari består skillnaden? Bifoga om möjligt foto eller teckning med angivande av mått.
23. Hade man särskilda ok a) för plogen, b) för vagnen? Orsaken härtill? Vari bestod skillnaden? Gör en ritning som visar hur de skiljde sig från varandra. Hade de olika oken också olika benämningar?

24. Vilka fördelar och vilka nackdelar hade enligt böndernas mening de ok som brukades i Er hemtrakt?
25. Var de i Er trakt brukliga oxoken dekorerade (målning, snidning, karvsnitt, glödrkning etc.)? Vilken utsmyckning var vanligast? Bifoga om möjligt en teckning eller ett foto av ett dekorerat ok. Använde man de utsmyckade oken till vardags eller bara vid högtidliga tillfällen?
26. Vårdade man oken? Sågs de ofta över? Av vem? På vad sätt?
27. Spelade de i Er trakt använda oken någon roll a) vid bestämda fester b) på någon särskild kalenderdag c) i samband med helgondyrkan? Känner Ni till Orts- och familjevapen i vilka något av de avbildade oken förekommer? Vet Ni några sägner, skänthistorier, visor eller ordspråk i vilka ok omnämnes? Skriv i så fall ned dem.
28. Hur fästes oket vid dragstången? Använde man härtill a) en järn- eller trä-äprint b) hängde man stången i en läder- eller järnring c) förband man stång och ok med rep eller läderremmar?
29. Skildra utförligt hur det gick till att spänna för en dragoxe eller dragko (rita gärna). Vilka försiktighetsmått iakttogs och vilka medel användes för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår? Föreskrevs sådana åtgärder av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Förekom signier och besvärjelser för att förhindra tryckskador och skavsår.
30. Var det veterinären eller någon läkekunnig lekman som behandlade djuret om det skadade sig under arbetet? Vilka medel användes? Använde man läsningar och besvärjelseformler för att påskynda läkningen? Skriv i så fall ned dem. Vad kallades de olika åkommorna som djuren ådrog sig på grund av dragarbetet? Vilka var vanligast?
31. Vem tillverkade de i trakten vanliga oken? a) Byhantverkare (t ex vagnmakare, sadelmakare, smed)? b) Fanns det någon hantverkare som uteslutande tillverkade oxok? Vilken var hans officiella yrkesbeteckning? c) Fanns det hantverkare (vilka?) som ibland (när?) gick från by till by för att reparera eller tillverka ok? d) Tillverkade bönderna själva sina dragok? e) På vad sätt skilde sig de hantverksmässigt framställda oken från de hemmagjorda? f) Vem reparerade oken?

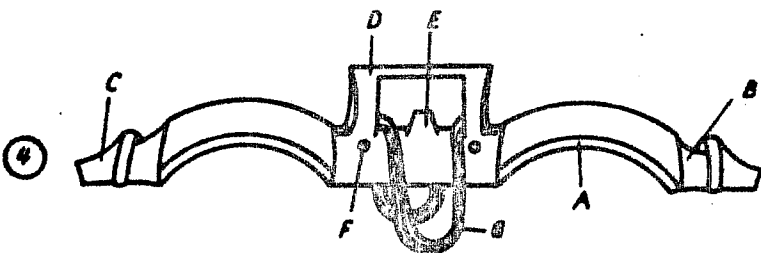
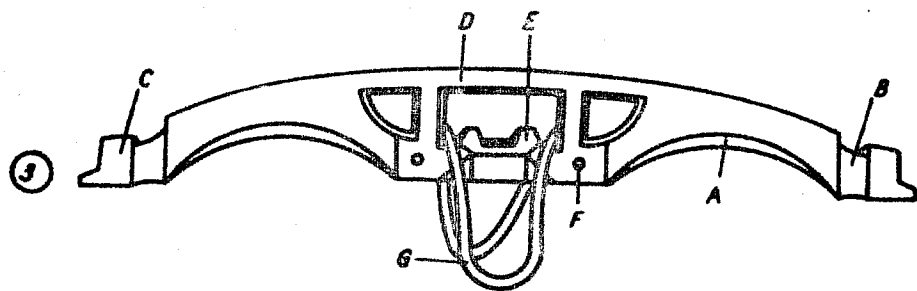
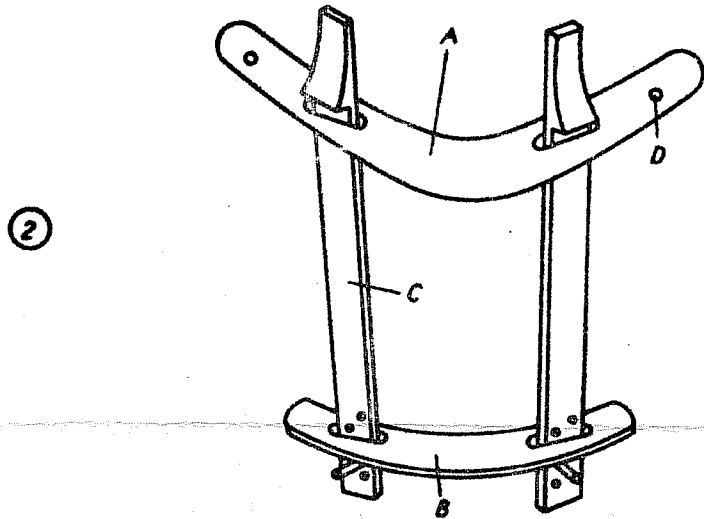
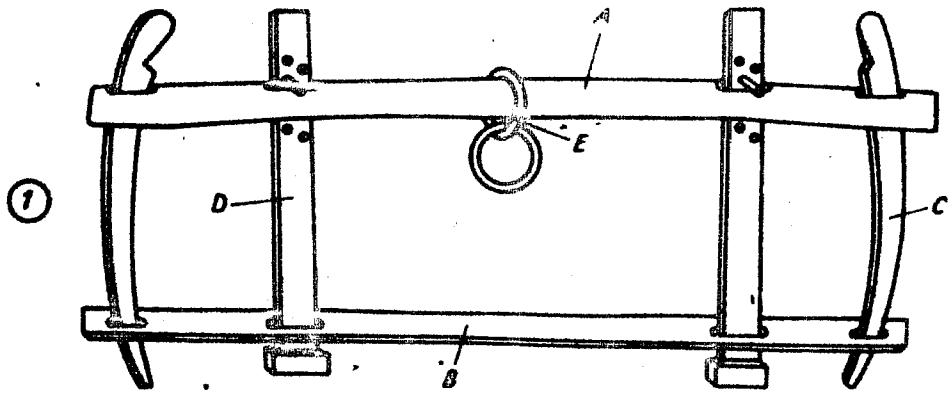
32. Förekom fabriksmässig tillverkning av oxok? (Nämn en sådan firma).
Var kunde man köpa eller beställa dem (t ex på kreatursmarknader)?
Fanns det någon skillnad mellan fabrikernas och hantverkarnas ok? Vari
bestod denna? Hur stor var prisskillnaden? Sålades oxok av kringresande
försäljare?
33. Hade hantverkarna ok på lager eller tillverkade de dem endast på beställ-
ning? Hur stort var försäljningsområdet?
34. Fanns det förlagor, mönsterböcker el. dyl. efter vilka man själv kunde
tillverka oken eller åtminstone dekorera dem? Dekorerade bönderna
också de ok de själva tillverkade? Skiljde sig denna utsmyckning från
hantverkarnas? På vad sätt?
35. Alla slags foto och teckningar av anspända dragdjur i arbete mottages
tacksamt.
36. Vilken sagesman har lämnat upplysningarna?
Namn, förnamn, född när och var? Yrke, titel. Bosatt på orten sedan när?
Ortens invånare antal?

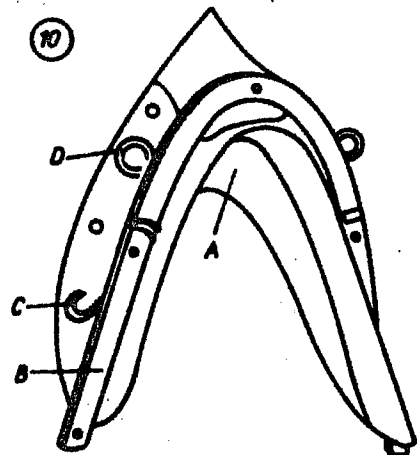
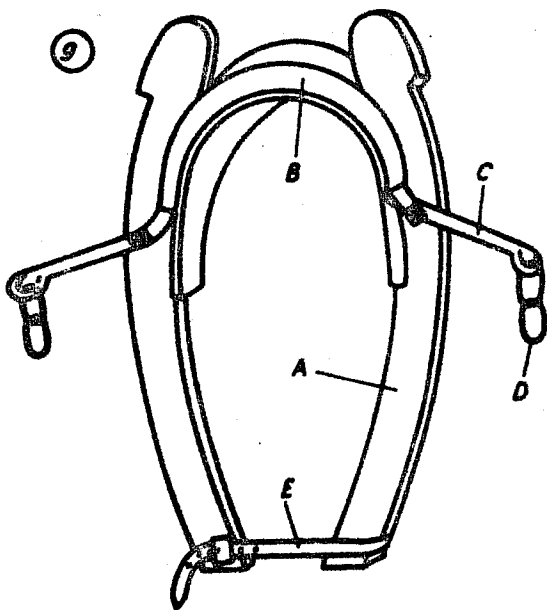
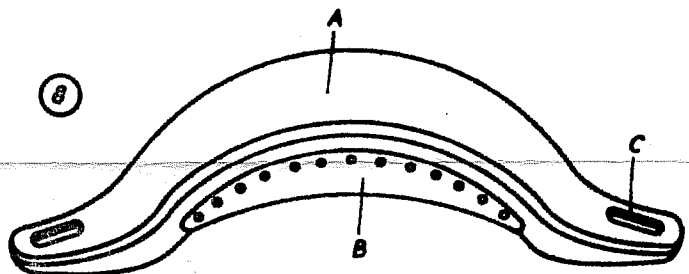
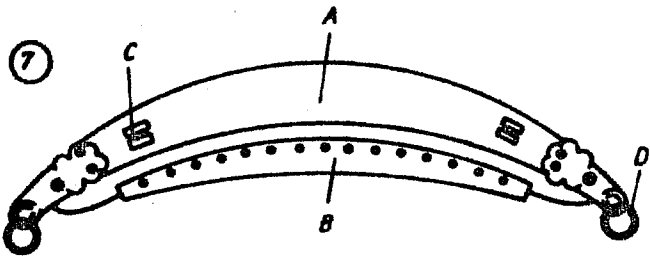
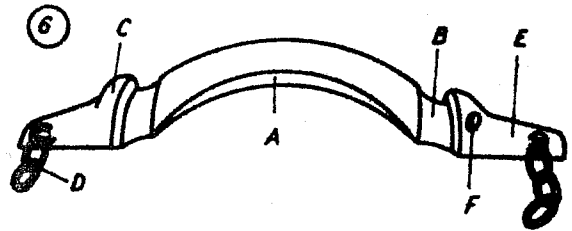
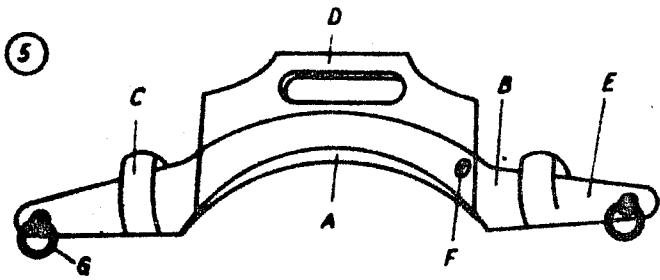
Upptecknat av: Nils Månsson Pösdala
Månad: Oktober
År: 1964

September 1964

Har samtalat med
Johan Jeppson F löntr Pösdala 85 år
Nils Truedsson " " 85 år
Karl Larsson " " 83 år

Ingen har kommit med något särskilt minne
vi har bara jämfört våra minnesbilder
och korrigerat dem

ACC. N:R M. 16426:/. 21

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kor och oxar som dragare, Ok och oktillverkning

1/ Även före år 1900 var det huvudsakligen hästar som användes på gårdarna , och på de flesta ställena hade man endast hästar till dragdjur . På de större gårdarna ,såsom Maglö, Mellby gård, Oscarsfarm, Fredriksberg och Ljungarum hade de minst ett par men vanligast två par oxar . På de större bondgårdarna hade man ett par hästar och ett par oxar . På de medelstora gårdarna där man endast hade bruk för ett par dragdjur var det endast hästar som dragdjur. . På de riktigt små ställena och torpen som endast födde ett par kor och ett eller två ungdjur där körde man med korna . Detta förhållande varade ett stycken in på 1900-talet och 1910 var allt vad oxar och kor som dragare helt försvunna. Vid 1950-talet var de flesta hästarna också borta och ersatta med traktorer och 1962 blev denna utveckling ännu mera markant.

Hästen är dock inte helt försvunnen . Det finns ännu en och annan bonde -av äldre årgång-- som kör enbart med hästar . Någon har ett par hästar och en traktor och här användes hästarna till skogskörslor och till att köra "hästhacka " med i betor och potatisland.

7/10-64

ACC. N:R M. 16426:2.

2
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

där hästen inte trampar ner så mycket av de späda plantorna som en mera klumpig traktor gör.

2/ Några särskilda koraser talade man inte så mycket om på den tiden kring sekelskiftet . Raserna var i i hög grad blandade , och det var först längre fram som det föddes upp djur av den svartbrokiga holländska rasen, Aiychirrasen från England och svensk rörbrok kom också i ropet och alla dessa raser hade bra egenskaper .

De speciella mjölkkena var av samma ras som de vilka användes till dragdjur.

3/ För vilka arbeten som oxar och nötkreatur användes ? Ja mest jordbruksarbeten , såsom plöjning , harvning och hemforsling av ängshö från sankt ängsmarker där oxen och kon lättare tóg sig fram än hästen som sjönk lättare ner i det mjuka underlaget. .

4/ Ett par oxar var också alldeles ypperliga i skogen , därför att de gick sakta fram på den oländiga skogsmarken . Lassen välte inte så lätt när de sakta drogs över stubbar och stenar och kördonen frestades inte så hårt heller när de framfördes sakta och försiktigt och många olyckor förhindrades därigenom. Hästen var mera

ACC. N:R M. 16426:3.

3
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

hetlevrad av sig och gick ofta för fort.

5/ Orsakerna till att man upphörde med oxar och kor som dragare var flera. Först började daglönerna att stiga och det ställde sig för dyrt att lega en dräng eller dagsverkare till att köra med oxar och kor då effekten blev mindre för timme räknat. . På de större gårdarna där det fanns torpare som var dagsverksskyldiga till gården var det vanligen dessa som fick köra med oxarna när de skulle fullgöra sina dagsverken och dessa dagsverken var billiga för gårdsägaren och utfördes som arrendeavgift för ett litet dåligt torp som eljest inte givit ägaren någon inkomst av betydelse. Hoveriet var på upphållningen, med att den försvann, försvann också den billiga arbetskraften. Att några djurskyddsbestämmelser skulle varit anledningen till att man slutade med att köra med hornboskap har jag aldrig hört talas om. . Oxarna var allt de första av hornboskapen som man slopade . det blev för dyrt att hålla kössven till dem. Korna däremot hölls i bruk längre som dragdjur . var det t.ex. en ägare till ett litet småbruk som körde med sina kor var han vand vid detta och fortsatte med

ACC. N:R M. 16426:4.

4
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Med detta så länge han själv och hans kor inte var för gamla. Var han gammal och korna också började bli för gamla att behålla så var det tveksamt för honom om han skulle ge sig på företaget att tänja och köra in ett par yngre kor. Det var i alla fall ett förstag som tog sin rundliga tid innan korna blev fullt brukbara och gick ordentligt för redskapen och vagnen.

6/ De som använde dragkor? ja det var jordbrukare som hade en så där eh tre hektar och även mindre. De hade vanligen någon biförtjänst till sin försörjning. De kunde t.ex. göra träskor, gå på dagsverke hos bönderna vissa tider, eller var de snickerikunniga. Det var inte ovanligt att en byskräddare också hade ett litet ställe så han körde med kor. Vi har hört talas om en viss Måns Mårtensson som var skolmästare i en kringgångsskola i Slättaröd i Tjörnarps socken han hade också ett litet lantbruk och körde med kor och han levde och verkade före 1842 det år det blev obligatorisk skola i varje socken.

7/ Ja, dragoxarna de hörde hemma på de stora gårdarna, Maglö gård. Mellby gård. Ljungarum, Fredriksberg och Oscarsfarm.

ACC. N:R M. 16426:5.

5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

alla med betydande skogs och åkerbruksområde . Därtill hade de större hemmanen vanligen ett par hästar och ett par oxar och det gällde hemman med en 20 hektar åkerjord.

8/ På jordbruk som omfattade en 8--15 hektar åker hade man inga oxar därför att jordbruk av denna storleksordning sköttes med ett par hästar, och några oxar var det inte rum för eller behov av.

9/ Bönder som endast använde a/ kor, b/ oxar, c/ hästar kallades inte för något särskilt med hänsyn till vad för slags dragare de använde. Det var snarare hemmanets storlek som gav anledning till benämning. En bonde som hade ett 1/4-dels mantal t.ex. kallades för fjärdingsbonde . En bonde som hade ett 1/8-dels mantal , kallades för åttingsbonde . Var hemmantalet mera invecklat som t.ex. 2/3-dels mantal så blev det ingen benämning efter mantalet räknat.

10/ Uttrycket hästbönder och kobönder har mig veterligt inte förekommit i vår trakt och ingen av de jag tillfrågat om saken har något minne av sådana benämningar.

ACC. N:R M. 16426:6.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

11/ Om dragoxar och dragkor leddes under arbetet ? .Ja det förekom så länge man höll på med att tämja djuren ,då fick de allt ledas men sedan de blivit någorlunda tämjda kördes de på vanligt sätt. Vem som ledde djuren kunde allt variera , beroende på vad folk man hade på gården.Var det bara man och hustru fick allt hustrun hjälpa mannen med tämjningen och leda kon. I annat fall kunde det vara hemmavarande barn i familjen eller en granne som hjälpte till. Man tämjde ju bara ett djur åt gången utan ett otamt djur ställdes vid sidan om en djur som var väl inkört som kunde hjälpa till att hålla det unga djuret i styr. Var det en kviga som skulle tämjaskedde det vanligen tillsammans sin mor , de var ju så bekanta och goda vänner och det lugnade båda att vara tillsammans . Det var alldeles samma förhållande med hästar som skulle tämjas-- och hästar har jag tämjt många under min jordbrukartid-. När unghästen var 2 1/2 år gammal tämjde man honom på hösten tillsammans med sin mor och det gick alltid bra även om det tog tid . Vid alla tämjningar -kor eller hästar -- var det nödvändigt med en piska som fick användas med stor försiktighet. Djuret som

ACC. N:R M. 16426:7.

7
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

skulle tämjäs hade inget begrepp om att lyda tygel -töm-- i början och bar det åt diket så gjordet det ingen nytta att bara tygla , man fick allt ge en snärt till det djuret som var närmast gropen med påföljd att detta ryckte till och rättade till kursen och man kom upp på vägen igen och det bar vidare. Hade man då kört ett stycke och skulle vända någonstans för att komma hem igen fick en medhjälpare vara med stiga av och med ett tag i grimman vända åt det håll så det otämjda djuret gick utåt . Att kröka det inåt det var nästan omöjligt i början . Det var också bra att köra rätt så fort ,då hann nybörjaren inte med att stirra på allt möjligt som kunde störa på något sätt.

12/ Hur många timmar som dragkorna arbetade ? Ja, så där en 2 1/2 timma i ett kör och sedan fick dom vila ett tag , en vilopaus som de vanligen använde för att idissla=tugga om födan . Det är ju deras stora behov med den sorts mage de har . Var körtiden 10 timmar om dagen -5 timmar på för och 5 timmar på eftermiddagen så blev det en vilopaus för och eftermiddagen och så förstås en lite längre rast under middagen.

ACC. N:R M. 16426:8.

8
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Körde man bara 8 timmar om dagen blev det i alla fall samma vilopauser . Körde man endast en lätt harv var det inte ovanligt att hur korna idisslade under arbetet där de gick i sakta mak och tuggade. Körde man in hö ,grönfoder eller säd fick ju djuren en vilopaus var gång man kom hem med ett lass som skulle lässas av och stickas upp på en höskulle eller ett loggolv . Något ombyte av dragdjur under dagen kunde det av naturliga skäl inte bli ,då man inte hade några dragare att byta med . -- Tömmarna, ja de fästes i oxens eller dragkons horn. Högertömmen fästes i högeroxens högerhorn och vänstertömmen i den vänstra oxens vänsterhorn.

Några s.k. korstömmar som användes när man körde parhästar användes inte

13/ Ja man kunde skoja lite om oxens senfärdighet och citerade smålänningen som skröt med att han kört 12 mil pau 8 daa, med sin oxskjuts. Men skämtet gick mera i den andra riktningen då man framhöll att oxskjutsen blev efter i början men tog det igen mot slutet. Sålunda hörde jag berättas om hur bönderna i äldre tiden fick order att skjutsa beväringar till exercislägret -antagligen till Ljungbyhed--

ACC. N:R M. 16426:9.

9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

så hände det att när skjutsarna samlades på den bestämda platsen för att köra till exercisplatsen för beväringarna var det en bonde som inte hade hästar men väl oxar och mötte upp med dessa. Det var för det första kanappast någon som ville åka med oxsskjutsen därför att det såg simplare ut och förväntades gå sakta. När raden satte i gång var oxskjutsen sist i raden och oxarna blev redan i början långt efter, hästarna var snabbare. Men det ändrade sig så småningom och hästarna som var så snabba i början och tagit det lite för häftigt blev trötta och sackade av betydligt medan oxarna höll den jämna takten hela tiden och lunkade förbi de trötta hästarna och kom först fram. Snopet för hästskjutsarna?

Historien kan vara sann och berättades för att framhålla oxens fördelar som dragdjur även på vägarna. Vad som är riktigt sannare är följande. Närmaste granne till oss hemma i Vätteryd, där jag är född och uppväxt, som en tid inte hade några hästar alls, endast ett par oxar, de hette "Noak och Boj". Ägaren hade varit storpatron och mycket rik men blivit fattig och hade det så nergånget ekonomiskt att de inte hade råd med att hålla hästar, endast Oxar.

ACC. N:R M. 16426:10.

10
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Min egen bror -10 år äldre än jag-- tjänade där en kort tid och han och sonen på stället körde med oxarna , och det hade verkligen sina poänger många gånger. Att köra hemma på gården gick någor-lund^aan , men när de skulle köra till Tjörnarps kvarⁿ och få malet var det besvärligt att köra den 3 kilometer långa vägen . Oxarna som hade tömmarna vid hornen -som förut beskrivits - lydde inte när de tyglades och de hade en stor ovilja mot att gå bort från hemmet-gården. Därför måste de vara två som hjälptes åt när de skulle ut på vägarna. Den ene hade till uppgift att springa före ett tag när de nalkades en avtagsväg , ställa sig där och med en käpp vifta och svänga och hojta och på så sätt mota oxarna förbi avtagsvägen . Denna manöver upprepades vid varje avtagsväg som passerades ända till dess man var framme vid kvarnen. Sedan man uträttat sitt ärende och skulle köra hem igen gick det bättre oxarna längtade hem och brydde sig inte om några avtagsvägar. då.

Oxarna, Noak och Boj gav anledning till stor munderhet ibland. Så hände det vid en sådan hemresa som förut nämnts att oxskjutsan blev omkörd av en s.k. hemmaslaktare som körde med en häst och

ACC. N:R M. 16426: //.

11
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

en liten nätt fjädervagn där han hade sitt kött. Slaktaren ropade lite försmädligt "Ska vi köra till skees" Ska vi köra i kapp- Förslaget accepterades och oxköraren snärtade på oxarna som satte fart och kom så nära den lilla vagnen att deras tistelstång kom in under bakhjulet av vagnen och fastnade i något beslag där, med påföljd att oxarna lyfte hela bakhjulet på den lilla vagnen som inte bara lyftes utan svängde i takt med oxarnas rörelser när de sprang. Det kändes lite obehagligt för slaktaren och det blev inte bättre när han snärtade på oxarna bakåt, de lyfte så mycket högre och svängde så mycket mera. Det slutade med att båda ekipagen fick vackert stanna för att kunna skiljas åt. Det blev ett plus till oxarnas övriga berömmelse. 14/ Oxar och kor användes till allt slags arbete vid jordbruk, såsom plöjning, harvning, trumling=lika med vältning -till att köra in hö, säd, och till att köra ut gödsel m.m. I skogen användes de till att framforsla ved och timmer och släpa fram stockar. Även till landsvägskörslor, som förut nämnts, och till bortforsling av potatis och ved för vidare lastning på järnväg. Man körde

ACC. N:R M. 16426:12,

till marknader också fast det har jag aldrig sett bara hört talas om. Några oxmarknader, jämfört med dem som hölls i Småland, har mig vetrligt inte förekommit i vår trakt. Ville man köpa oxar fick man göra en smålandsresa där sådana marknader förekom. Har aldrig hört talas om att man körde med oxar eller kor för en brudvagn, eller likvagn eller vid några livets högtidsfester. Inte heller har jag hört om någon slags omridning med hästar. 15/ Att köra med en häst och en ko i par har aldrig varit brukligt så långt jag vet. Men för några år sen hände här något to- kigt i den vägen. En man-han lever ännu-- var intresserad av hästar och höll sig alltid en eller två hingstar -avelsdjur-- stora fina djur och de brukades också till körslor vid jordbru- ket. Hingsthållaren och hans medhjälpare satt och festade en kväll och kom på idén att besöka en nöjestillställning som just då pågick i tivoli. Men de ville inte komma till festen på vanligt vis. De drog ut en liten lastvagn och på den placerade de en sommarparasoll som stod ute i trädgården, satte en stol under denna avsedd för ägaren och ett framsäte för kusken. För vagnen

12
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N:R M. 16426:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

spände de en hingst och en ko -- kon var tydligen tämjd förut -- och med denna högst egendomliga skjuts anlände de till festen. Det var ett tilltag som lät mycket tala om sig i bygden som något alldeles på tok. Det var en engångsföreteelse som inte upprepades.

16/ Vem som skötte dragoxarna och dragkorna? Ja, det skötte vem som helst på stället . De kor som var tämjda åt och bodde tillsammans de övriga klövdjuren , och under betesgången gick de tillsammans i samma hage. Hörde talas om en gumma vars man körde med deras två kor yttrade "Jag tycker bra om när far kör med korna för då mjölkar de så bra" . Det förhöll sig så att när far körde med korna fick mera foder -kraftfoder--och detta inverkade på mjölkningen så att den blev rikligare . Det bevisar ju också att en måttligt sträng körning inte alls skada korna utan det tillskott de fick till fodret det kom igen i mjölken.

17/ Dragkorna och oxarna vistades tillsammans med de andra klövdjuren och fördelen med oxen var att den var billigare i maten än hästen . Oxen levde mest på hö och halm och helt litet kraftfoder .

ACC. N:R M. 16426:14

14
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kräftfodret bestods endast när oxen användes till körslor, gick han fri och ledig fick han magrare kost. I trakter där man hade fodrades det mycket med brännvinsdrank --ett foder som djuren tyckte bra om -- och med halm till redde sig djuren gott på denna kost.

18/ Hur det gick till att tämja kor och oxar har jag något nämnt om i det föregående. Det gick inte att para ihop två djur som var helt otämjda utan en av de två fick vara tämjd förut och fick således nu hjälpa till att tämja nykomlingen och hålla den i styr. Någon besvärjelse eller läsande över en sådan tillställning förekom aldrig. Tidpunkten för tämjningen var allt lite tidigare för klövdjuren än för unghästen som ju vanligen tämjdes vid 2 1/2 års ålder -- tror allt att det skedde ett år tidigare med oxen än med unghästen. Under alla förhållanden var hösten den lämpligaste tiden. . Då, på hösten, var djuren rastade ute under hela betesgången och inte på långt när så ystra som de var på våren^{da} de stått på stall hela vintern och blev alldeles vilda och hoppade och slog, när de kom ut.

ACC. N:R M. 16426:15

15
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Till och med de tämjda djuren kunde bära sig tokigt och villt åt när de kom ut på vintern och våren och det var med knapp nöd de kunde hålla sig i styr och stå stilla så länge att de blev förspända .

19/ Kastereringen av tjurkalven utfördes givetvis av ~~xxxxxxx~~^tvetrinär i de flesta fall . Vi hade dock här i socknen en lantbrukare i Lunnahöja som hette John Davidsson , en stor kraftig och händig karl . Han hade lärt sig att kasterera hästar och skaffat sig nödiga redskap för dessa . Han anlätades mycket och gjorde ett bra arbete . Om han kastererade tjurar vet jag inte , för detta förekom så sällan , men det är tänkbart då det var ju samma sorts arbete i båda fallen . Numera kastereras massor med tjurkalvar , inte för att bli dragdjur , utan för att bli göddjur till slakt . Unghästarna och säkerligen också ungkreaturen kastererades vid ett års ålder vanligast , men det gick också vid två års ålder , fast då var de starkare och våldsammare att behandla. Det är lite omständligt att beskriva hur en kasterering gick till .

ACC. N:R M. 16426:16.

Det fick allt vara några stycken som hjälptes åt med denna för-
rätning. Först knäppte man en rem(hilla) om varje fotled och till
hilla hörde en liten järnring och i denna trädde en länk och i denna
stod det ett par män och drog försiktigt , så lyfte djuret på ett ben
och så drog man till ,så lyfte djuret på ett annat ben och så drogs
det till ytterligare med påföljd att alla fyra fötterna drogs
helt tillsammans och där låstes länken och djuret föll omkull på
platsen som var jämn och slät och inte så hård . En man hade till
uppgift att hålla i huvudet så det inte kom under kroppen på något
sätt för då kunde halsen brytas och någon höll i svansen och stödde
djuret . Sedan hjälptes alla åt att hålla djuret på rygg och stödde
det med . Den som utförde operationen hade vissa särskilt konstrue-
rade klämmor som klämdes fast mellan pungen och kroppen för att
hindra blodflödet när pungen tömts på sitt innehåll ,d.v.s när
operationen var utförd . Djuret lösgjordes från sina hillor och reste
sig och gick som vanligt --nästan -- lite kramt var det alltid.

Man var angelägen om att utföra en sådan operation på våren då
djuren kunde släppas lösa med det samma och motionera på egen hand

16
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N:R

M. 16426:17,

17
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ställdes djuret in i en stallspilta så svullnade såren svårt efteråt och djuret kunde knappas gå . Gick det däremot löst ute så blev det ingen svullnad ,allt klarade av sig själv och djuret led ingen skada.

20/ Det var allt smeden i byn som brukade skära och beslå klövarna på klövdjur som användes till dragdjur. Någon skärning av klövara förekom inte under tider då djuret användes i arbete , då nöttes klövarna allt efter som de växte ut . Men stod de på stall t.ex. en hel vinter och inte användes så mycket då blev klövarna långa och behövde beskäras och putsas till och djuret skulle kunna gå ordentligt . Oxarna skoddes vanligen inte utom i sådana fall då de skulle köras på glatta och isbelagda vägar . Då måste oxarna till smeden som fick ett svårt jobb . Det gick inte för mindre än att djuret fick föras in i en spilta mellan fyra stolpar och där bindas ordentligt och foten som skulle skos fick bindas upp i lagom höjd för att kunna bearbetas. Sänder med ett kort där det framgår hur det går till en skoning av ett klövdjur .

Det är visserligen taget i Italien år 1947, men det gick till på

se sid. 33.

ACC. N:R M.16426 : 18.

18
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

alldeles samma sätt här hemma då seklet var nytt-för 60 år sen.
Några klövsjukdommar förekom inte i äldre tider så långt jag vet.
Mul och klövsjukan var en senare företeelse som kom periodvis, före-
kom under krigstiderna . Första kriget i Europa som vi varit med
och upplevat på avstånd var mellan åren 1914 till 1918 och det
andra kriget var mellan 1939 och även det fem år framåt. Smittan
kom söderifrån och ställde till mycket elände med stors^{akt}~~skak~~ på
h~~er~~^{an} besättningar här och där . Men då hade vi inga oxar eller
några kor som dragdjur i vår trakt.

21/ Något besvär med hornen på klövdjuren hade vi inte precis.
Det kunde hända-- fast högst sällan -- att ett horn på en ko
växte så krokigt inåt att det började tränga in i pannbenet och
välla tryck på detta . En sådan sak botades helt lätt , ett par
hjälpes åt -en höll kon i huvudet och en annan sågade en bit av
hornen så pannbenet blev fritt och som kon eller oxen inte har
någon känsel i yttre delen av hornet var en sådan operation alldeles
smärtfri. Något annat besvär med hornen än vad som här lelaterats
har jag inte hört talas om .

22/ Vilka typer av dragok användes ? Låt mig svara från början att inget av de typer som är avbildade på frågeformuläret har använts här i trakten . Hänvisar till skiss som jag ritat så gott jag kunnat. Någon annan typ har jag ej sett utan att ok som användes vid tämjning de var försedda med en bygel -Klamm-som knäpptes runt halsen på djuret för att hålla oket i rätt läge på oxmanken -eller komanken. Något annat namn är ok hördes inte nämnas -- men i dagligt tal blev de Og. Oxen benämndes för Stut tömmen för ydd och talade man om någon som körde med kor så blev det Kör . Korna eller Körna var olika namn på kor. Träslag som användes till ok var man inte så noga med , men man undvek hårdare träslag såsom ek och kanske ask som är lika hårt som ek . Det var allt mest björk det är rätt mjukt och lämpligt som slöjdvirke . Lind är det mjukaste träskaget och användes ofta till skaft men är knappast hållbart nog till oxok.

23/ Några säskilda ok hade man inte för vagnen eller plogen ,men väl dragstång som användes till vagnen och även till redskap , men till redskapen gick det bra bara med en länk. *också*

ACC. N:R M.16426:20.

20
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

För vagnen måste det vara dragstång för att styra vagnen och för att i någon mån kunna hålla igen i utförsbackar . Mycket kunde oxarna inte hålla igen ,det blev bara lite med hornen . Oket var nämligen fastgjort vid hornen för att inte oxen skulle låta det glida över manken och bli befriad från alltsammans och sköt lasset på i en utförsbacke så gjorde hornen samma tjänst på det hållet .

24/ Fördelarna med oket var att det var så billigt ,det kostade egentligen ingenting om man färdigade det själv och lät bysmeden beslå det med den där ringen -jacket till denna och så de små länkarna som med en rem fastgjordes vid hornen . den andra fördelen var att det var lätthanterligt oka på och oka av och det påstods att oxarna -korna- kunde ta större krafttag med oken än med selen.

Oxarna
Men så var det också slut med fördelarna . Oxen styrade inte så lätt med ett ok som låg löst på nacken vad nu gäller sidled och det var besvärligt och sedan som föut nämnts så var det ju nästan ingenting man kunde hålla igen med ett ok och körde man t.ex i skogen där det var backigt i bland kunde det lätt ske olyckor

om lasset skenade på ACC. N:R M. 16426:21.
nerför en brant backe och körde mot träd eller stenar -stubbar .
Då var det livsfarligt för både folk och djur. . Dessa nackdelar
gjorde också att man slutade upp med att använda ~~XX~~ Ok och använ-
selar i stället . En kosele var av samma konstruktion som en häst-
sele, med den skillnaden att skälva dragen från bogträet och
bakåt det satt högre upp på en kosele än på en hästsele . Kon
eller oxens bog är annorlunda skapad än hästens. Kons bog sticker
mera markant fram nedtill och placerar man draget ~~ix~~ mitt för den
framskutande delen är det inte lätt att dra med en sådan sele.
Återkommer om selarna längre fram.

25/ Någon särskild vård av oken kan man inte tala om . De behövde
ingen vård egentligen då ingenting på dem förslets på något vis.
de var inte så fina heller så att de var dekorerade eller utsirade
och användes bara till vardagsbruk inte alls till någon sorts
högtidlighet

26/ oken vårdades på så sätt att de hölls inomhus och hölls torra
för att vara så mycket längre . så var det för övrigt med alla
reds kap . Efter användningen hängdes de upp ordentligt så att de

ACC. N:R M. 16426:22.

inte förfors och ruttnade upp.

27/ Oken användes inte alls till någon helgondyrkan eller avbildades i något orts eller familjevapen .Inte heller har jag hört några skämthistorier om skälva oket eller visor eller ordspråk. . Något skämtsamt har jag berättat om körningen med oxar och det kanske kunde utökas . På Skyrup ,en gård i grannsocknen som ligger vid finjasjön hade man oxar att köra med hemma på jordbruket. Så hände det en dag att man körde ut gödsel och det bar uppför med gödsellassen ty åkerjorden låg högre än gården som låg nere vid stranden . En av oxskjutsarna hade just stretat upp för den långa backen då de hörde vällingklockan och de var så invanda vid att när vällingklockan hördes skulle de bli fria och hålla middag . Oxarna vände ögonblickligen och satte kurs ner mot gården och som det var brant neråt kunde de inte hålla lasset och det gick fortare och fortare nerför backen ,genom porten in på fina gårdsplanen och törnade med våldsamt kraft mot huvudingången ,en hög trappa där lasset tippade och oxar och vagn skildes åt av den våldsamma stöten . Det är ett ögonvittne som berättat händelsen för mig ,så det är ingen vandringssägen

22

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N:R M. 16426:23.

Den som berättade detta för mig hette August Holmqvist ,död för flera år sen. Nils Truedsson ,född och uppväxt i Björkeberga här i socknen berättade om hur patronen på björkeberga gård hade slagit en del ängshö på en sank äng och när höet skulle köras in lånade han ett par oxar som han tänkte klara sig bättre än hästar i den blöta ängsmarken och det var nog riktigt på blöta och sankar ~~xxx~~ marker var oxen bättre än hästen. Men oxen har ett fel bland andra. Han är ytterst känslig för stick av "blindknaggar och bromsar " och som det var varmt i buskarna denna sommardag surrade det väldigt av dessa insekter och de stack också . Ingen kunde hålla oxarna i styr de skenade -och körde emot och ena oxen krängde oket av sig och den andra oxen sprang sin väg och skramla med det löst hängande oket och folket fick hjälpas åt att infånga de skenade oxarna och höet fick vara till en annan dag då det vart lite svalare . Patronen vart arg över de förlorade arbetstimmarna men det var inget att göra åt det.

28/ Hur oket fästes vid dragstången ? Jag hänvisar till teckningen På mitten av oket var anbringat en kraftig järnring ,hankad i

23

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N:R M. 16426: 24

24
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ett av de tre jacken av järn som var infällda i oket och som stängen hade ett beslag med en krok som kunde hakas i ringen underifrån och så behövdes det inte mer . Kroken och ringen höll ihop antingen man drog framåt eller försökte hålla igen neråt en backe . Att oxen fick tryckskador var en given sak och det tog sin rundeliga tid innan en ^{nyttämjd} ~~nyttämjd~~ oxe kunde obehindrat dra med manken. Även om man hade oket väl avrundat och finputsat så blev en ung oxe öm i manken mycket öm i början och då fick man allt linda om oket med mjukare saker såsom tygstycke av någon mjuk sort . Men ^{efterhand} ~~efterhand~~ som oxen blivit körd in ordentligt blev man-tjock och valkig som en skosula eller en arbetarnäve som arbetat hårt, och sen detta var gjort drog oxen obehindrat utan att bli öm. Men innan så skett var det allt ett lidande för oxen att dra med en öm manke. . Några skavsår tror jag inte att det blev . En seel kunde också trycka så hårt på en häst att han blev selbruten och det fick allt en bonde akta noga på så att det inte gick så långt.

29 / Som framgår av det föregående var det en mycket enkel sak

ACC. N:R M.16426:25.

25

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att spänna för ett par oxar . Oket lades över manken , de små län-
karna i oket med tillhörande rem fastgjordes vid hornen , Tömmen
fästes vid hornen , en tøm till var ox och så bar det ut till
vagnen eller redskapet kroken hankades i järnringen omkring oket
och så var det färdigt. Dragstången tog man inte med hem , den sta-
nade kvar vid redskapet eller vagnen .

30 / En uppkommen skada på en ox eller ko behandlades givetvis
av vetrinär om det var särskilt svårt. Men det fanns en och annan
gubbe som var skicklig att bota skador . Här i socknen hade vi en
man som hette Olof Kjellsson . han hade ett av de större jordbru-
ken i byn , hade varit i Amerika . och var som sagt duktig att
kurera djur som det fattades något . Han-Kjellsson-var mycket an-
litad som djurläkare och blev en ox sjuk så tog han allt ihåll
med den också. Några besvärjelseformer har jag aldrig hört talas
om. . Det fanns fler än Kjellsson som var duktiga att bota djur
Nils Nordgren i Sösdala -förutvarande soldat-- var skicklig att
bota djur . Han förband sår.- bota svårartad diare, hjälpte till
när kor inte kunde föda fram sin kalv och när suggan hade svårt

ACC. N:R

M. 16426:26.

att föda fram sina grisar och Nordgren var självfallet med när det var fråga om kasterering inte för att utföra själva operationen men var den som ^{djuret} djuret i huvudet när det skulle slås omkull som förut nämnts . Det var ett förtroendeuppdrag som ingen annan gärna åtog sig och vetrinären kände honom och ville gärna ha honom till hjälp.

31/ Vem som tillverkade oken ? Ja de flesta bönder var så pass händiga att de kunde tillverka ett oxok. De tillverkade ju sina träårder och handredskap av olika slag och ett oxok var ju mycket enkelt att snickra till och sedan bära det bort till smeden och få de beslag av järn som önskades . Det fanns ju alltid lite skog till vart hemman och såg man en björk som hade den formen att det dugde till en årsstång eller ett oxok så sparade man det till gansvirke torkade upp det för att ha till hands när det behövdes .Var inte bonden av det händiga slaget gick han till vagnmakaren och fick arbetet sakkunnigt utfört och smeden och vagnmakaren hörde liksom ihop , den ene gjorde träet i ordning och den andre beslog det. Så var det med vagnar och allting.

26

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N:R

M. 16426:27.

27
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Någon fabriksmässig tillverkning av oxok har det inte varit någon marknad för i den här bygden . Oxen var i minoritet även när den brukades som mest. Hästen var vanligast. Någon reparation av oxok är ju inte tänkbart . Gick det sönder så gick det sönder och ersattes med ett nytt , men jag tror att oket varade nästan hur länge som helst .

32/ är redan besvarad i det föregående.

33/ Om handtverkarna hade ok på lager? Nej säkert inte det fanns ingen marknad som påkallade någon lagerhållning.

34/ bifogar tvänne foton och två skisser av ok .

Till sist något i allmänhet om oxar, dragkor och ok.

Någon enbetskörning med ko eller oxe har säkerligen inte förekommit här i vår bygd , har inte sett det och ingen har kunnat berättat om det mer än med ett undantag och det var inte någon riktig enbetskörning heller. I Vätteryd , någon kilometer från vårt hem bodde i äldre tider en man som hette Per Olsson , men kallades i dagligt tal för "Snopären" -öknamn var vanliga förr på landsbygden-- Snopären hade fått namnet därför att han jämte driften

ACC. N:R M. 16426:28.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

av det lilla jordbruket också snodde rep -bastrep- till försäljning. Jordbruket var som nämnts mycket liten och födde bara en ko. Det fanns ont om kontanter på den tiden och att leja någon till att plöja och harva de små åkerlapparna kostade pengar. I det läget fann Snopären på rådet att köra med sin enda ko och som han behövde gumman till hjälp att leda kon fann han på att låta gumman sin hjälpa kon att dra plogen -harven eller annat redskap. Han förfärdigade ett "Hammeldrag" som var så konstruerat att kon som fick dra i kortändan fick dra det mesta och gumman som drog i långändan hade det bra mycket lättare. Det låter hemskt att köra med sin hustru, men det var nog inte så farligt därför att det var så små tegar som kördes. Per Olsson -Snopären- dog 1886 alltså två år innan jag föddes och har inte själv bevittnat denna underliga körning, men mina föräldrar och många andra har sett detta och intygade att det var sant. Det hör inte riktigt dit men kan ändå tillägga att sonen till Snopären" hette Jonas fortsatte med det lilla jordbruket och odlade upp det till ett verkligt mönsterbruk med tio tunnland fin åker, höll en stor kraftig häst och fyra kor.

ACC. N:R M. 16426:29.

29

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Borta i Gunnarp-Tjörnarps socken och grannby till oss ,där bodde tvänne småbrukare som hade vardera två kor och någon kviga därtill . För att nu inte behöva lega till driften -körningen- av de små jordbruken så körde de med sina båda kor , men hade inte ok utan selar väl avpassade till korna. Det var verkligen en vacker syn att se när dessa båda småbrukare körde med sina kor även på små resor på landsvägen till kvarnen och dyligt. Korna var väl skötta och väl inkörda och när de välborstade och fina drog den lilla vagnen såg de så belåtna ut liksom de tyckte att det roligt. Den ene småbrukaren hette Johan Åkesson och den andre Vilhelm-efternamnet hörde jag aldrig - det vanligaste var Vilhelm i Gunnar och honom kände alla . När de båda männen gick ut tiden blev det också slut med att köra med kor där. Efterträdarna lejd den körhjälp de behövde och använde sin tid till att tjäna pengar utom hemmet på annat sätt. Borta i Horröd ,Brönnestads socken bodde en man som hette Sven Svensson med ett litet ställe som födde ett par kor som också användes till körslor. Sven Svensson hade varit nämndeman någon tid och det var liksom lite underligt

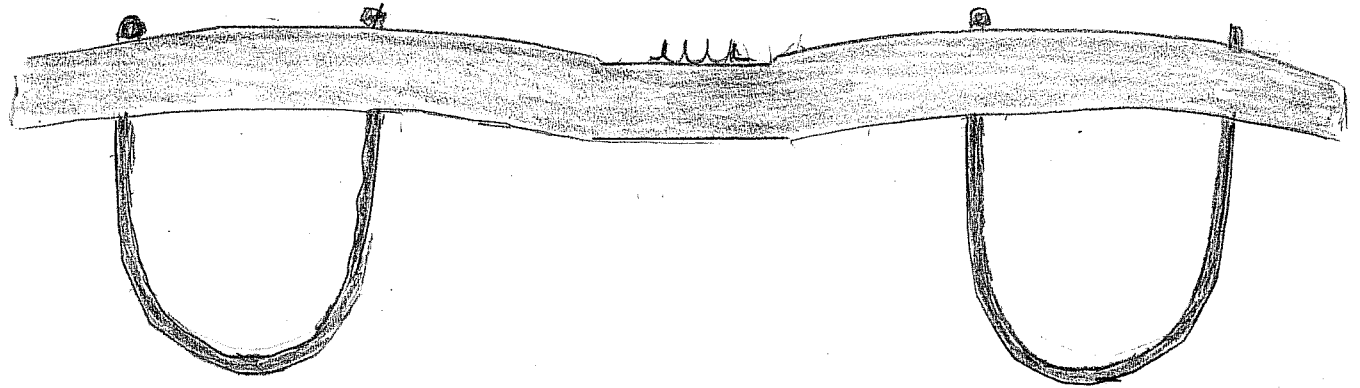
ACC. N:R M. 16426:30.

30
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att en nämndeman körde med kor och när han kom körande fram till Sösdala sades det "här kommer nämndemannen i Horröd". Vid en festtillställning lejde man honom att med sina kor köra med i festtåg för att väcka en viss uppmärksamhet då han tydligen var den siste i bygden som körde med kor. Till sist: det gamla bleka fotografi som jag sänder med där Ni får se en oxskjuts framme i Sösdala -den skjutsen ägdes av min sväger Nils Jönsson i Sandåkra som hade ett par hästar och ett par oxar på sitt rätt stora jordbruk. Kusken som kör heter Paul- Paul i Sandåkra var den vanliga benämningen-- Kortet har gått på posten 1905 och kortet är troligen taget året innan. Kortet har varit hos Er på Folklivsinstitutet den gången för att ge en bild av en gammaldags arbetsvagn. Nu får Ni låna det igen för att se på oxarna och hur de är förspända en vagn. Det ser väl trevligt vaa?

Oxarna är slut och dragkorna är slut och oxoken är försvunna. Hästarna håller på att försvinna också och traktorn dominerar driften vid jordbruk och skogsbruk. Det är också tunnsått med folk som minns den gamla tiden.

se sid. 34.

Detta är ett s.k. tämjare som användes när man skulle tämja ett ungdjur. Genom borrhål i oket anbringades dessa klamar som gick runt halsen på djuren och hindrade dem att kränga oket av sig. Givetvis var här också länkar till hornen fast det är svårt att teckna dem tillsammans med klambågarna. Klamarna kunde öppnas och låsas till behändigt när oxarna skulle okas på och okas av.

FOLKLIVSARKIVETInstitutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Skåne

V.Göinge hd.

N.Mellby sn.

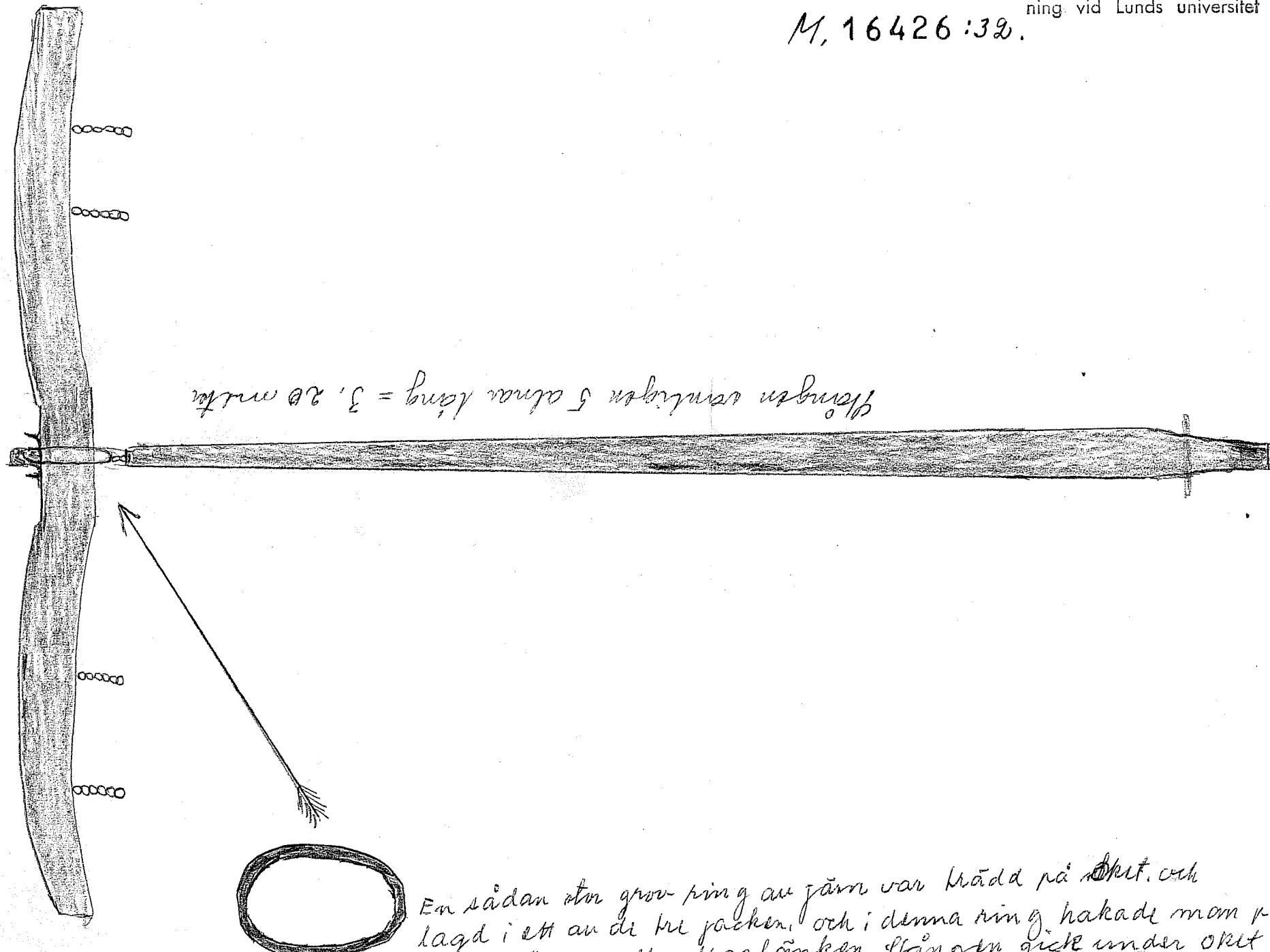
M. 16426 : 32.

Skåne
V. Göttinge hd.
N. Mellby sn.

Inlämn. av Nils Månsson, Sösdala år 1964

Ok och dragstäng av den typ som användes i Sösdala-
bygden när man körde med oxar eller kor.

Stängens vanligen 5 alnar lång = 3,20 meter

En sådan stor grov ring av järn var krädd på oket, och
lagd i ett av de tre jocken, och i denna ring hakade man på
dragstängen eller draglänken. Stängens gick under oket
och kräddes detta.

okets längd 1,5 meter långt

M. 16426:33.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Skåne
V.Göinge hd..
N.Mellby sn.

Skoning av en ox i Italien

neg. nr VI:17-162

se sida 17-18.!

Inlämn. av Nils Månsson, Sösdala år 1964

M. 16426:34.
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Skåne
V.Göinge hd.
N.Mellby sn.

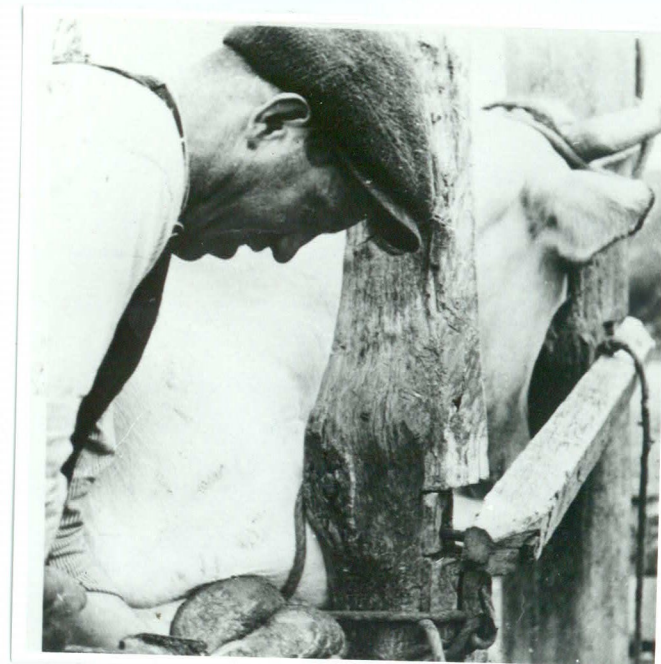

Oxskjuts i Sösdala

Inlämn. av Nils Månsson, Sösdala år 1964

ny, nr. VII: 9:12

se sid. 30 !

M. 16426
Tulim . ar
Vito Miusen
neg. no. VI : 17 : 162

L1

Dubl.

Neg. nr. LUF VII: 9=12

M. 16426

82

Dubl.